

УДК 341.4

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2026.01.3.40>

ПРИТЯГНЕННЯ ДО ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА КОЛАБОРАЦІЙНУ ДІЯЛЬНІСТЬ У МЕХАНІЗМІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ПРАВДУ ТА ФОРМУВАННІ ПОЛІТИКИ ПАМ'ЯТІ

Славко А.С.,

кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри міжнародного, європейського права
та порівняльного правознавства,
Сумський державний університет
ORCID: 0000-0003-1339-470X

Борисенко К.В.,

аспірант,
Сумський державний університет
ORCID: 0009-0000-5815-9071

Славко А.С., Борисенко К.В. Притягнення до відповідальності за колабораційну діяльність у механізмі реалізації права на правду та формуванні політики пам'яті.

Стаття присвячена дослідженню притягнення до відповідальності за колабораційну діяльність у контексті реалізації права на правду та формування політики пам'яті в умовах збройного конфлікту. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю формування офіційного державного наративу в умовах триваючої збройної агресії. Автори виходять із того, що реакція держави на колабораціонізм має значення не лише як елемент кримінально-правової політики, але й як інструмент колективного осмислення травматичного досвіду окупації, встановлення символічної справедливості та запобігання викривленню історичних фактів. Дослідження ґрунтується на аналізі міжнародних актів (Женевські конвенції, резолюції ООН), практики Міжамериканського суду з прав людини та Комітету з прав людини ООН, а також напрацюваннях провідних вітчизняних та іноземних правників

У статті проаналізовано еволюцію концепції права на правду в міжнародному праві, його індивідуальний і колективний виміри, а також взаємозв'язок цього права з політикою пам'яті як складовою національної безпеки. Особливу увагу приділено правовій природі колабораційної діяльності як злочину проти основ національної безпеки України та аналізу положень статті 111-1 Кримінального кодексу України. Досліджено, яким чином встановлення кримінальної відповідальності за окремі форми колабораціонізму, зокрема публічне заперечення збройної агресії проти України та впровадження стандартів освіти держави-агресора, сприяє реалізації права на правду і формуванню офіційного наративу про події збройного конфлікту.

На основі аналізу судової практики показано, що покарання за колабораційну діяльність виконує не лише превентивну та каральну функції, а й має довготривалий меморіальний ефект, оскільки документує факти співпраці з окупаційною владою, перешкоджає ревізіонізму та сприяє збереженню національної ідентичності. Зроблено висновок, що притягнення до відповідальності за колабораціонізм є важливим елементом механізму реалізації права на правду та одним із інструментів формування політики пам'яті навіть до завершення збройного конфлікту.

Ключові слова: колабораціонізм, політика пам'яті, право на правду, перехідне правосуддя, національна безпека, кримінальна відповідальність, ЄСПЛ, історичний наратив.

Slavko A.S., Borysenko K.V. Liability for wartime collaborative activities in the mechanism of implementing the right to the truth and forming memory policy.

The article examines accountability for collaborationist activities in the context of the implementation of the right to truth and the formation of memory policy during an armed conflict. The relevance of the study is conditioned by the need to shape an official state narrative amid ongoing armed aggression. The authors proceed from the premise that the state's response to collaborationism is significant not only as an element of criminal law policy but also as an instrument of collective reflection on the traumatic experience of occupation, the establishment of symbolic justice, and the prevention of the distortion of historical facts. The study is based on an analysis of international legal instruments (the Geneva Conventions, UN resolutions), the case law of the Inter-American Court of Human Rights and

the UN Human Rights Committee, as well as the scholarly works of leading Ukrainian and foreign legal experts.

The article analyzes the evolution of the concept of the right to truth in international law, its individual and collective dimensions, and its interconnection with memory policy as a component of national security. Particular attention is paid to the legal nature of collaborationist activity as a crime against the foundations of Ukraine's national security and to an analysis of Article 111-1 of the Criminal Code of Ukraine. The study explores how the establishment of criminal liability for certain forms of collaborationism, including the public denial of armed aggression against Ukraine and the implementation of the aggressor state's educational standards, contributes to the realization of the right to truth and the formation of an official narrative about the events of the armed conflict.

Based on an analysis of judicial practice, the article demonstrates that punishment for collaborationist activity performs not only preventive and punitive functions but also has a long-term memorial effect, as it documents facts of cooperation with the occupation authorities, prevents revisionism, and contributes to the preservation of national identity. The article concludes that accountability for collaborationism is an important element of the mechanism for realizing the right to truth and one of the instruments for shaping memory policy even prior to the end of the armed conflict.

Key words: collaborationism, memory policy, right to truth, transitional justice, national security, criminal liability, ECtHR, historical narrative.

Постановка проблеми. Дослідження покарання за колабораціонізм як елементу політики пам'яті є надзвичайно актуальним в умовах збройних конфліктів та постконфліктних трансформацій суспільств. Реакція держави на колабораціонізм відіграє важливу роль у формуванні офіційного наративу про минуле, визначенні меж допустимої поведінки під час окупації та встановленні символічної справедливості. Покарання за колабораціонізм виступає не лише інструментом кримінальної відповідальності, а й механізмом колективного осмислення травматичного досвіду та визнання шкоди, завданої жертвам окупаційного режиму. У цьому контексті правові рішення впливають на процеси суспільної пам'яті, запобігаючи ревізійному та легітимаційному співпраці з агресором. Особливої значущості ця проблематика набуває для України в умовах триваючої збройної агресії, де питання відповідальності за колабораціонізм безпосередньо пов'язані з відновленням довіри до держави та утвердженням верховенства права.

Стан опрацювання проблематики. У сучасній вітчизняній та закордонній науковій літературі не бракує досліджень, спрямованих на з'ясування сутності, складу злочину, визначальних характеристик та детермінант колабораціонізму. Зокрема, можна згадати доробок М. Рубашенка, І. Яковюка, Н. Шульженко, О. Зайцева, С. Харитоновна, Р. Мовчана, Є. Письменського, П. Фріса та інших. Заслужують уваги також праці Ш. Дарсі (Shane Darcy), Б. Новак (Beata Maria Nowak), Д. Хуанга (Dongyoun Hwang), Т. Брука (Timothy Brook). Натомість, політика пам'яті є набагато менш дослідженим феноменом, який отримав обмаль висвітлення саме у юридичній літературі. Серед праць на цю тему виділимо доробок Р. Фернандес (Rosa Ana Alija Fernández), Д. Сандіно (Diego F. Tarapués Sandino), Е. Мартінез (Elisenda Calvet Martínez), А. Гліжинської-Грабіас (Aleksandra Gliszczyńska-Grabias), Г. Барановської (Grażyna Baranowska), С. Мартіні (Sandra Regina Martini) та Д. Дос Сантос (Dailor Dos Santos). Не применшуючи внеску теоретиків і практиків зауважимо, що юридичні дослідження феномену колабораціонізму може розвиватися принаймні у кількох напрямках, одним із яких стосується притягнення до відповідальності за колабораціонізм як частини національної політики пам'яті, заходів меморіалізації та реалізації права на правду.

Мета дослідження. Аналіз покарання за колабораціонізм у площині політики пам'яті дозволяє поєднати кримінально-правові підходи з ширшим контекстом перехідного правосуддя та національного примирення. Таким чином, **метою** цієї роботи є дослідження юридичних механізмів відповідальності за колабораціонізм як частини механізму реалізації права на правду.

Виклад основного матеріалу.

1. Право на правду та політика пам'яті

Право на правду вперше отримує закріплення на міжнародному рівні в актах, що пов'язані з міжнародним гуманітарним правом. Зокрема, стаття 32 Додаткового протоколу до Женевських конвенцій, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів, покладає на держави-сторони та гуманітарні організації обов'язок «у своїй діяльності насамперед виходити з права сімей знати про долю своїх родичів [1]». Надалі право на правду отримало свій розвиток як у окремих актах (наприклад, стаття 24 Міжнародної конвенції про захист усіх осіб від насильницьких зникнень проголошує, що «кожна жертва має право знати правду про обставини насильницького зникнення, хід та результати розслідування справи та про долю зниклої особи [2]»), правозастосовній практиці (наприклад, справи *Zambrano Vélez et al. v. Ecuador* [3] та *Castillo Pérez v. Peru*

[4] перед Міжамериканським судом з прав людини) та доктрині (наприклад, доробок Прісцилли Хайнер (Priscilla B. Hayner [5])).

Зокрема, практика Комітету з прав людини ООН розширила зміст права на правду, наголошуючи, що воно стосується не тільки наслідків міжнародних збройних конфліктів, а й ситуацій грубих порушень прав людини. Наприклад, у справі *Almeida de Quinteros v. Uruguay* заявниця-резидентка Венесуели намагалася розшукати свою доньку, яка була, виходячи із свідчень очевидців, заарештована на території Уругваю і доля якої була невідома. Виносячи рішення у цій справі, Комітет наголосив, що «авторка [заяви] має право знати, що сталося з її дочкою. У цьому відношенні вона також є жертвою порушень Пакту [про громадянські і політичні права], від яких постраждала, зокрема, статті 7 [6]». Таким чином, Комітет не тільки розглянув норми Міжнародного пакту про громадянські і політичні права як такі, з яких випливає зобов'язання держави забезпечити право на правду, а і визнав статус жертви порушення за близькими особами зниклих.

Надалі право на правду почало набувати також статусу колективного права, важливого для всієї нації після системних і грубих порушень прав людини. Наприклад, Даяна Орлентліхер (Diane Orentlicher) у статусі спеціальної доповідачки ООН виділила «право знати» як одну зі складових політик перехідного періоду, покликаною запобігти безкарності [7]. Характеризуючи роль права на правду Рада з прав людини ООН наголосила на «важливості поваги та забезпечення права на правду, щоб сприяти припиненню безкарності та заохоченню та захисту прав людини [8]». Генеральна Асамблея ООН у Резолюції 60/147 визначає дві складових інформації, яка має бути поширена після масових порушень прав людини. Так, відповідно до Резолюції, «держави повинні розробити засоби інформування широкої громадськості та, зокрема, жертв грубих порушень міжнародного права прав людини та серйозних порушень міжнародного гуманітарного права *про права та засоби правового захисту*, що розглядаються в цих Основних принципах та керівних положеннях, а також про всі доступні юридичні, медичні, психологічні, соціальні, адміністративні та всі інші послуги, до яких жертви можуть мати право доступу. Крім того, жертви та їхні представники повинні мати право шукати та отримувати *інформацію про причини, що призвели до їхньої віктимізації, а також про причини та умови, що стосуються грубих порушень міжнародного права прав людини та серйозних порушень міжнародного гуманітарного права, та дізнаватися правду щодо цих порушень*[9]». Таким чином, відповідно до вимог Резолюції, держава зобов'язана поінформувати про права потерпілих осіб, але інформацію про порушення потерпілі особи мають право розшукувати самостійно.

У той же час, Комісія з прав людини ООН, дотримуючись позиції щодо розуміння права на правду одночасно і як колективного, і як індивідуального права, проголосила такі принципи:

- громадськість та окремі особи мають право доступу до максимально повної інформації щодо дій та процесу прийняття рішень їхнього уряду в рамках внутрішньої правової системи кожної держави;
- для суспільства в цілому важливо визнати право жертв грубих порушень прав людини та серйозних порушень міжнародного гуманітарного права, а також їхніх сімей, в рамках внутрішньої правової системи кожної держави, знати правду про такі порушення, включаючи особу винних та причини, факти та обставини, за яких мали місце такі порушення;
- держави повинні зберігати архіви та інші докази щодо грубих порушень прав людини та серйозних порушень міжнародного гуманітарного права, щоб сприяти ознайомленню з такими порушеннями, розслідувати звинувачення та надавати жертвам доступ до ефективного засобу правового захисту відповідно до міжнародного права [10].

Відповідно до цих принципів, на державу покладається обов'язок сприяти реалізації права на правду як в індивідуальному, так і в колективному вимірі. В другому випадку помічним інструментом виступає політика пам'яті певної держави.

Як зазначають дослідники, політика пам'яті є системою дискурсів та практик, за допомогою яких вирішується як, коли та за яких умов суспільство обирає, що пам'ятати, а що забувати. Цей вибір матеріалізується та розкривається у публічному використанні історії (у школі, громадському просторі, ритуальних відзначеннях, музеях, пам'ятниках та інших «місцях пам'яті») як легітимного ідентичного наративу для спільноти [11]. Як визнають науковці, наразі (історична) пам'ять вийшла на центральне місце в дискурсі ЄС і стала потужним інструментом формування політики ідентичності [12].

Вітчизняний закон «Про засади державної політики національної пам'яті Українського народу» не надає дефініції поняття «політики пам'яті», проте визначає її мету: «формування спільного розуміння минулого шляхом відновлення та збереження національної пам'яті, підтримки досліджень з історії України та її популяризації для зміцнення єдності Українського народу» (стаття 4) [13]. При цьому, законодавець визнає, що «політика національної пам'яті є складовою основ національної безпеки України, важливим чинником формування суспільного імунітету проти порушень прав людини [13]».

Таким чином, можна дійти кількох проміжних висновків: 1) Право на правду є одним із інструментів повоєнного врегулювання, реалізація якого є необхідною гарантією неповторення; 2) право на правду як колективне право має багато точок перетину із політикою пам'яті: через дискусії про причини порушень, збереження національних архівів, глорифікацію (чи навпаки – засудження) певних фігур, формування суспільних ідентичностей тощо; 3) політики пам'яті (та, опосередковано, право на правду) мають тісний зв'язок із національною безпекою та створенням запобіжників від майбутніх порушень прав людини.

2. Колабораціонізм як злочин проти основ національної безпеки

Серед українських науковців і досі триває дискусія як щодо змісту колабораціонізму, так і щодо точності самого терміну. Як наголошує М. Рубашенко, у закордонній та вітчизняній практиці існує низка споріднених понять («колаборація», «співпраця», «кооперація», «колаборантство» «колабораціонізм», «колабораційна діяльність», тощо) [14]. Видається, що саме два останніх терміни є найбільш широко застосовуваними у вітчизняній правничій науці у контексті кримінально-правової політики.

Р. Левадний визначає колабораціонізм як свідому, умисну та добровільну співпрацю з окупаційною владою в її інтересах та на шкоду власному народу і державі [15]. О. Чальцева схильна до широкого визначення колабораціонізму як будь-якого виду допомоги, добровільно наданої місцевим населенням окупаційній владі/державі [16].

М. Хавронюк, говорячи про значення терміну «колаборація» (від фр. collaboration – «співробітництво») визначає його як діяння, що здійснюється:

- В умовах окупації;
- У формі співпраці з державою-агресором;
- Представниками населення держави;
- З метою спричинити шкоду державі України, її патріотам чи союзникам [17].

Натомість, законодавець, доповнюючи Кримінальний кодекс України статтю 111-1, віддав перевагу терміну «колабораційна діяльність» [18]. Характеризуючи об'єктивну сторону злочину, законодавець вказав на такі дії, що можуть становити колабораційну діяльність:

- Дії інформаційного характеру (публічне заперечення здійснення збройної агресії проти України; публічні заклики до підтримки рішень та/або дій держави-агресора; здійснення пропаганди у закладах освіти а також дії, спрямовані на впровадження стандартів освіти держави-агресора у закладах освіти; організація та проведення заходів політичного характеру, здійснення інформаційної діяльності у співпраці з державою-агресором та/або його окупаційною адміністрацією);
- Передача матеріальних ресурсів незаконним збройним чи воєнізованим формуванням, створеним на ТОТ;
- Добровільне зайняття різноманітних посад у незаконних органах влади, створених на ТОТ [18].

Р. Мовчан підкреслює, що суворість заходів відповідальності різниться залежно від виду посад. Законодавець у цьому контексті виділяє:

- посади, не пов'язані із виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій;
- посади, пов'язані із виконанням згаданих функцій;
- посади у судових або правоохоронних органах [19].

Всі перелічені діяння сформульовані як злочини з формальним складом, за винятком діяння, передбаченого ч. 8 статті 111-1 КК (якщо наведені вище діяння призвели до загибелі людей або настання інших тяжких наслідків) [18].

Сама сутність колабораційної діяльності передбачає існування території, яка не контролюється українським урядом і є окупованою. Проте, якщо, наприклад, зайняття посад в окупаційній адміністрації можливе переважно при фізичному перебуванні на окупованій території, то заперечення факту збройної агресії проти України може бути вчинене і на контрольованій території, і за її межами.

Як підкреслюють О. Кравчук та М. Бондаренко, об'єктом кримінальних правопорушень, передбачених ст. 111-1 КК, є основи національної безпеки України. З огляду на зміст ч. 8 ст. 111-1 КК, додатковим об'єктом кримінальних правопорушень є життя і здоров'я людей та право власності [20].

Щодо суб'єкта злочину, передбаченого статтю 111-1 КК України, то ним у переважній частині діянь визнається громадянин України. Загалом, така позиція законодавця видається обґрунтованою: особи, які не перебувають у громадянстві України, не несуть обов'язку лояльності до держави. Здійснені ними діяння, якщо вони несуть шкоду для національних інтересів України, можуть бути кваліфікованими за іншими статтями КК України. У той же час, суб'єктом злочинів, передбачених частиною 6 статті 111-1 КК України (організація та проведення заходів політичного характеру)

та частиною 4 статті 111-1 КК України (передача матеріальних ресурсів незаконним збройним чи воєнізованим формуванням) може бути і особа, яка не має громадянства України [17].

Суб'єктивна сторона кримінальних правопорушень характеризується прямим або непрямим умислом [20].

3. Відповідальність за колабораціонізм і право на правду

Проект закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність», яким КК України було доповнено статтею 111-1 «Колабораційна діяльність», був розроблений заздалегідь, але безпосереднє його ухвалення стало реакцією на повномасштабне вторгнення [21]. Пояснювальна записка до проекту містить пряму відсилку на безпосередній зв'язок між постконфліктним врегулюванням та настанням відповідальності за колабораціонізм. Так, автори записки зазначають, що «постконфліктне врегулювання неможливе без відновлення справедливості та обмеження ряду прав осіб, причетних до колабораціонізму, що можливо вирішити виключно законом» [22]. Якщо зосередитися саме на праві на правду та політиці пам'яті, то їх реалізація включає в себе як глорифікацію окремих вчинків чи осіб, так і засудження певних патернів поведінки. Факт кримінальної караності колабораційної діяльності та випадки притягнення до відповідальності за колабораціонізм формують офіційний доказ неприйнятності (суспільної небезпечності) цієї поведінки для суспільства, певним чином документують реальні історичні події та запобігають викривленню історичного наративу.

При цьому, право на правду і політика пам'яті мають щонайменше два прикладні прояви у випадках покарання за колабораційну діяльність. По-перше, встановлення відповідальності за публічне заперечення громадянином України здійснення збройної агресії проти України та за інші подібні дії перешкоджає викривленню історичних фактів у свідомості широкого загалу. Варто зауважити, що відповідальність передбачено саме за публічне заперечення, яке спрямоване на поширення і вкорінення ворожих наративів серед невизначено широкого кола осіб. Такі діяння можуть бути вчинені як в особистому спілкуванні (наприклад, на ринку, справа № 274/1472/22 [23]), так і за допомогою засобів зв'язку (наприклад, через соціальні мережі, провадження № 202/1378/22 [24]). Характеризуючи суб'єктивну сторону злочину, суд наголошує, що метою обвинуваченої було, у тому числі, «створення в суспільстві думки про виправданість та легітимність дій представників влади і службових осіб збройних сил російської федерації щодо вторгнення та окупації території суверенної держави України» [25], тобто викривлення суспільного сприйняття та історичних фактів. В окремих вироках суд також визначає мету покарання за згаданий злочин, яка, на його думку, «пов'язана зі збереженням в умовах воєнного стану, на майбутнє українського народу, нації, держави» [26], що суголосне зі збереженням національної ідентичності через політики реалізації права на правду та пам'яті. Додатково необхідно врахувати також, що описане діяння карається позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п'ятнадцяти років [18]. Таким чином встановлюється легальна перешкода для роботи в органах публічної адміністрації осіб, нелояльних до держави, які потенційно можуть спотворювати пам'ять про події або перешкоджати з'ясуванню правди у ході постконфліктного врегулювання.

По-друге, як вже зазначалося вище, одним із інструментів політики пам'яті і поширення правди є освіта. Саме через освіту (дошкільну, шкільну і вищу) відбувається формування уявлень про історію держави, громадянської позиції та цінностей особи. Відповідно, особи, які навчаються, є особливо вразливими у контексті можливих викривлень історичної пам'яті. Частина 3 статті 111-1 КК України передбачає відповідальність за здійснення пропаганди у закладах освіти з метою сприяння здійсненню збройної агресії проти України, а також дії, спрямовані на впровадження стандартів освіти держави-агресора у закладах освіти.

Важливість сфери освіти для національної безпеки та державності визнає також і Харківський апеляційний суд, обґрунтовуючи призначення більш суворого покарання підсудній, яка очолила заклад освіти у місті Ізюм під час його окупації російськими військами. Як наголошує суд, «значну роль у формуванні та збереженні ідентичності дитини відіграє саме освіта, через яку здійснюється безпосередній вплив на становлення та розвиток світоглядних уявлень, національної та правової ідентичності, громадянської позиції, ставлення до своєї держави та надбань її народу тощо. А системний підхід російської влади до впровадження власної освіти спрямований, у тому числі, на викорінення української ідентичності дітей, здійснення освітнього процесу передбачається повністю за російським стандартами, російською мовою та включає потужну пропагандистську складову, що має на меті «денацифікувати» українських дітей та сформувати державі-агресору світогляд» [27].

Подібними мотивами при призначенні покарання також керувався Жовтневий районний суд міста Запоріжжя, визначаючи міру покарання підсудній, що очолює загальноосвітню школу в оку-

пованому місті Бердянськ. Так, суд наголосив, «впровадження стандартів освіти держави-агресора ... вкрай негативно впливає на формування мислення дітей, викривленню їх сприйняття загально-відомих історичних подій та фактів» [28].

Висновки. Проведене дослідження дозволяє дійти таких висновків:

1. Право на правду і політика пам'яті є важливими складовими повоєнного врегулювання. При цьому, політика пам'яті почасти ґрунтується на результатах реалізації права на правду в його колективному вимірі. Реалізація права на правду стимулює суспільний діалог, рефлексії з приводу причин масових порушень прав людини чи обставин збройного конфлікту.
2. Реалізація права на правду та формування політики пам'яті можливе також до завершення збройного конфлікту, особливо якщо останній має тривалий у часі характер.
3. Одним із запобіжних механізмів, який дозволяє протидіяти спотворенню суспільної думки, викривленню історичних фактів та маніпулюванню правдою є можливість притягнення до відповідальності осіб, які співпрацюють із ворожою державою.
4. Стаття 111-1 КК України містить норми, які резонують зі збереженням історичної пам'яті та національної ідентичності, передбачаючи відповідальність за публічне заперечення факту агресії проти України та запровадження у закладах освіти російських освітніх стандартів.
5. Притягнення до відповідальності за колабораційну діяльність має як негайний ефект (через припинення колабораційної діяльності особами, притягненими до відповідальності, якщо судовий розгляд не здійснювався *in absentia*), так і віддалений ефект (через документування фактів колаборації і порушень прав людини та формування певних наративів суспільної думки та колективної історичної пам'яті).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text (дата звернення: 09.01.2026).
2. Міжнародна конвенція про захист усіх осіб від насильницьких зникнень від 20.12.2006. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text (дата звернення: 09.01.2026).
3. Case of Zambrano Vélez et al. v. Ecuador. Merits, Reparations and Costs. Judgment of July 4, 2007. Series C No. 166. URL: <https://jurisprudencia.corteidh.or.cr/en/vid/883974941> (дата звернення: 09.01.2026).
4. Case of Castillo Páez v. Peru. Merits. Judgment of November 3, 1997. Series C No. 34. URL: <https://jurisprudencia.corteidh.or.cr/en/vid/883975256> (дата звернення: 09.01.2026).
5. Hayner P. B. *Unspeakable Truths*. Routledge. 2010. 356 p.
6. CCPR/C/19/D/107/1981 Almeida de Quinteros v. Uruguay. ANNEX XXII Views of the Human Rights Committee under article 5 (4) of the Optional Protocol to the International Covenant on Civil and Political Rights-concerning Communication No. 107/1981 21 Jul 1983. URL: <https://juris.ohchr.org/casedetails/339/en-US> (дата звернення: 09.01.2026).
7. E/CN.4/2005/102/Add.1 Report of the independent expert to update the Set of principles to combat impunity. Updated Set of principles for the protection and promotion of human rights through action to combat impunity, United Nations, 8 February 2005. URL: <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/g05/109/00/pdf/g0510900.pdf> (дата звернення: 09.01.2026).
8. A/HRC/9/L.12 Resolution 9/11. Right to the truth. Human Rights Council. URL: https://ap.ohchr.org/documents/e/hrc/resolutions/a_hrc_res_9_11.pdf (дата звернення: 09.01.2026).
9. A/RES/60/147 Basic Principles and Guidelines on the Right to a Remedy and Reparation for Victims of Gross Violations of International Human Rights Law and Serious Violations of International Humanitarian Law. United Nations. URL: <https://www.ohchr.org/sites/default/files/2021-08/N0549642.pdf> (дата звернення: 09.01.2026).
10. Human Rights Resolution 2005/66. Commission on Human Rights. URL: <https://www.refworld.org/legal/resolution/unchr/2005/en/38671> (дата звернення: 09.01.2026).
11. Vargas Álvarez S. Preface: Memory Policies and Public Uses of History *Dialnet*. 2013. Vol. 17. № 35. P. 10-12. URL: <https://dialnet.unirioja.es > descarga > articulo> (дата звернення: 09.01.2026).
12. Prutsch M.J. European historical memory: policies, challenges and perspectives. European Union, 2015. 52 p. URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2015/540364/IPOL_STU\(2015\)540364_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2015/540364/IPOL_STU(2015)540364_EN.pdf) (дата звернення: 09.01.2026).
13. Закон України «Про засади державної політики національної пам'яті Українського народу» від 21.08.2025 № 4579-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4579-20#Text> (дата звернення: 09.01.2026).

14. Колабораціонізм на тимчасово окупованих територіях: проблеми правової оцінки, гарантування прав і свобод людини та реінтеграції територій: монографія / [М.А. Рубашенко, І.В. Яковюк, Н.В. Шульженко, О.В. Зайцев, С.О. Харитонов]; за наук. ред. М.А. Рубашенка; Нац. фонд дослідж. України; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків: Право, 2024. 576 с.
15. Левадний Р.С. Кримінально-правові характеристики колабораціонізму. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Юридичні науки*. 2024. Т. 35(74). № 1. С. 134–138. DOI <https://doi.org/10.32782/TNU-2707-0581/2024.1/23>.
16. Чальцева О.М. Критерії дослідження колабораціонізму та їх застосування для аналізу українського кейсу в умовах війни. *Вісник Донецького національного університету імені Василя Стуса. Серія: Політичні науки*. 2024. № 9. С. 5–12. DOI: <https://doi.org/10.31558/2617-0248.2024.9.1>.
17. Хавронюк М. Кримінальна відповідальність за колабораціонізм. Центр політико-правових реформ. 2022. URL: <https://pravo.org.ua/blogs/kolaboratsijna-diyalnist-nova-stattya-kryminalnogo-kodeksu/> (дата звернення: 09.01.2026).
18. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 09.01.2026).
19. Мовчан Р.О. Кримінальна відповідальність за «посадовий» колабораціонізм: правотворчі та правозастосовні проблеми. *Вісник Луганського навчально-наукового інституту імені Е.О. Дідоренка*. 2024. Вип. 2(2). С. 126–142. DOI:10.33766/2786-9156.106.2.126-142.
20. Кравчук О.О., Бондаренко М.С. Колабораційна діяльність: науково-практичний коментар до нової статті 111-1 КК. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 3. С. 198–204. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-3/45>.
21. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність» від 03.03.2022 № 2108-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2108-20#n12> (дата звернення: 09.01.2026).
22. Пояснювальна записка до проекту Закону України про внесення змін до деяких законодавчих актів (щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність) № 5144 від 24.02.2021. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/pubFile/559222> (дата звернення: 09.01.2026).
23. Вирок Бердичівського міськрайонного суду Житомирської області від 04.04.2022 року, справа № 274/1472/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103849145> (дата звернення: 09.01.2026).
24. Вирок Індустріального районного суду міста Дніпро від 07.04.2022 року, справа № 202/1378/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103890814> (дата звернення: 09.01.2026).
25. Вирок Соснівського районного суду м. Черкаси від 23.05.2022 року, справа № 712/2951/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104409643> (дата звернення: 09.01.2026).
26. Вирок Бердичівського міськрайонного суду Житомирської області від 19.04.2022, справа № 274/1659/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104050514> (дата звернення: 09.01.2026).
27. Вирок Харківського апеляційного суду від 15.04.2024 року, справа № 638/8101/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118435696> (дата звернення: 09.01.2026).
28. Вирок Жовтневого районного суду міста Запоріжжя від 18.03.2025 року, справа № 331/4048/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/125917433> (дата звернення: 09.01.2026).

Дата першого надходження рукопису до видання: 9.01.2026
Дата прийняття до друку рукопису після рецензування: 26.01.2026
Дата публікації: 2.02.2026